

ابودجانه انصاری: از اصحاب پیامبر ﷺ

و جانشین ایشان در مدینه در حجة الوداع

سَمَاكُ بْنُ خَرَشَةَ بْنِ أَوْسِ بْنِ لُؤْذَانَ، مشهور به ابودجانه^۱ از قبیله خزرج از تیره بنی ساعده بود.^۲ این طایفه در محله‌ای در شرق بازار یثرب در راه شام و کنار چاه بُصَاعَه* زندگی می‌کردند.^۳

از زندگانی پیش از اسلام ابودجانه گزارشی در دست نیست. او از نخستین مسلمانان مدینه بود که در شکستن بت‌های بنی ساعده شرکت داشت.^۴ هنگام ورود پیامبر ﷺ به مدینه، وی از ایشان خواست تا به منزلش فرود آید.^۵ در پیمان برادری، پیامبر ﷺ او را برادر عُتْبَةَ بْنِ عَزْوَانَ از قبیله مازن کرد.^۶

ابودجانه در بیشتر جنگ‌های زمان پیامبر، از جمله بدر، حضور داشت.^۷ او از رزم‌آوران شجاع بود و با دو شمشیر می‌جنگید. از این رو، به وی «ذوالسیفین» می‌گفتند.^۸ نیز به سبب

پوشیدن زرهی ویژه موسوم به مُشَهْرَه، او را ذوالمُشَهْرَه می‌خواندند.^۹ وی در جنگ أُحُد به سال سوم ق. نیز حضور داشت. در این غزوه، پیامبر ﷺ خواست تا یکی از یارانش حق شمشیرش را ادا کند. ابودجانه که می‌دانست حق آن شمشیر جنگیدن تا خم شدن است، از پیامبر خواست تا این کار را به وی بسپارد و ایشان پذیرفت.^{۱۰} او هنگام جنگ، دستمالی سرخ مشهور به دستار مرگ^{۱۱} بر سر می‌بست و هنگام رفتن به میدان با غرور گام برمی‌داشت و رجز می‌خواند. پیامبر با دیدن او فرمود: خداوند این‌گونه راه رفتن را جز در مانند چنین جایگاهی دوست ندارد.^{۱۲} وی بر هند، همسر ابوسفیان که مشرکان را به جنگ تحریک می‌کرد، چیره گشت؛ ولی از کشتن او چشم پوشید و گفت: شمشیر رسول خدا گرامی‌تر از آن است که بر سر زنی فرود آید.^{۱۳}

ابودجانه در أُحُد با پیامبر ﷺ بیعت کرد که تا

۱. جمهرة انساب العرب، ص ۳۶۶؛ الاستیعاب، ج ۲، ص ۶۵۱.

۲. اسد الغابه، ج ۵، ص ۱۸۴؛ البداية و النهايه، ج ۳، ص ۳۸۸؛ ج ۴، ص ۱۷.

۳. معجم البلدان، ج ۱، ص ۴۴۲؛ وفاء الوفاء، ج ۱، ص ۱۶۵.

۴. الطبقات، ج ۳، ص ۴۶۱؛ تاریخ الاسلام، ج ۳، ص ۱۴۷.

۵. شرف النبى، ص ۴۲۰؛ دلائل النبوه، ج ۲، ص ۵۰۴.

۶. اسد الغابه، ج ۵، ص ۱۸۴؛ سیر اعلام النبلاء، ج ۱، ص ۲۴۳.

۷. الطبقات، ج ۳، ص ۴۲۰؛ اسد الغابه، ج ۲، ص ۳۵۲؛ ج ۵، ص ۱۸۴؛

الاصابه، ج ۷، ص ۱۰۰.

۸. الوافی بالوفیات، ج ۱۴، ص ۳۵.

۹. الاستیعاب، ج ۲، ص ۴۷۷؛ امتاع الاسماع، ج ۱، ص ۱۵۹.

۱۰. صحیح مسلم، ج ۷، ص ۱۵؛ البداية و النهايه، ج ۴، ص ۱۷؛

الاصابه، ج ۷، ص ۱۰۰.

۱۱. السيرة النبويه، ج ۲، ص ۶۸؛ عیون الاثر، ج ۲، ص ۱۶؛ البداية و

النهايه، ج ۴، ص ۱۷-۱۹.

۱۲. السيرة النبويه، ج ۲، ص ۶۶-۶۷؛ الطبقات، ج ۳، ص ۴۲۰؛ بحار

الانوار، ج ۷۳، ص ۳۰۲.

۱۳. السيرة النبويه، ج ۳، ص ۶۹؛ تاریخ طبری، ج ۲، ص ۱۹۵، ۲۱۱؛

البداية و النهايه، ج ۴، ص ۱۹.

وی در غزوه خیبر به سال هفتم ق. نیز حضور یافت و در کشتن چند تن از دلیران دشمن نقش داشت.^۸ سپس پیشاپیش دیگر مسلمانان به قلعه‌های خیبر حمله برد.^۹ پس از جنگ خیبر، هنگام بازگشت مسلمانان به مدینه در نبرد وادی القری، یهودیان بر سپاه پیامبر ﷺ یورش آوردند و ۱۱ تن از آنان کشته شدند که ابودجانه دو تن از آنان را کشت.^{۱۰} نیز در جنگ حنین به سال هشتم ق. وی با همراهی و یاری امیر مؤمنان علی رضی الله عنه چند تن از پرچمداران دشمن را هلاک کرد.^{۱۱} به نقلی، در غزوه تبوک به سال نهم ق. پیامبر ﷺ پرچم خزر جیان را به او سپرد.^{۱۲} در حجة الوداع به سال دهم ق. پیامبر ﷺ هنگام خروج از مدینه، او را به جای خود گمارد.^{۱۳}

◀ ابودجانه پس از رحلت پیامبر ﷺ:

وی در جنگ یمامه همراه سپاهی برای نابودی فتنه مسیلمه کذاب که مدعی نبوت بود، به سرزمین یمامه فرستاده شد. او برای کشتن مسیلمه خود را به درون باغی که وی و هوادارانش در آن پناه گرفته بودند، رساند و هنگام ورود به باغ پایش

مرز مرگ بجنگد.^۱ در دشوارترین لحظات جنگ که بیشتر مسلمانان پیامبر ﷺ را تنها گذاشتند، او پایداری کرد و خود را سپر ایشان قرار داد و بر روی پیامبر خم شد تا تیرهای فراوان بر پشتش بنشیند.^۲ وی عبدالله بن حمید اسدی را که با ابی بن خلف جُمحی بر قتل پیامبر هم پیمان شده بود، هلاک کرد.^۳ او در این نبرد شماری دیگر از جنگاوران دشمن را کشت^۴ و از همین رو، پیامبر ﷺ وی را دعا کرد.^۵

ابودجانه در غزوه بنی نضیر به سال چهارم ق. نیز حضور داشت و تحت فرماندهی امیر مؤمنان علی رضی الله عنه مأموریت یافت منطقه را از جنگاوران فرمانبردار غزوک، از دلیران یهود که به دست حضرت علی رضی الله عنه کشته شد، پاکسازی کند.^۶ پس از پیروزی در این نبرد، پیامبر ﷺ اموال قبیله بنی نضیر را میان مهاجران قسمت کرد و با آن که انصار از آن سهمی نمی‌بردند، به ابودجانه و سهل بن حنیف که فقیر بودند، سهمی بخشید.^۷

۱. الطبقات، ج ۳، ص ۴۲۰؛ دلائل النبوه، ج ۷، ص ۱۱۸؛ المنتظم، ج ۴، ص ۹۱.

۲. السیره النبویه، ج ۲، ص ۸۲؛ تاریخ طبری، ج ۲، ص ۱۹۸؛ المعجم الکبیر، ج ۱۹، ص ۹.

۳. المغازی، ج ۱، ص ۳۰۷؛ الکامل، ج ۲، ص ۱۵۵.

۴. المغازی، ج ۱، ص ۲۵۳، ۳۰۷-۳۰۸.

۵. المغازی، ج ۱، ص ۲۴۶؛ انساب الاشراف، ج ۱، ص ۳۲۰.

۶. المغازی، ج ۱، ص ۳۷۲؛ الارشاد، ج ۱، ص ۹۳.

۷. المغازی، ج ۱، ص ۳۷۹؛ فتوح البلدان، ج ۱، ص ۲۱؛ التبیان، ج ۹، ص ۵۶۵.

۸. المغازی، ج ۲، ص ۶۵۴، ۷۱۰.

۹. البداية و النهایه، ج ۴، ص ۲۲۵-۲۲۶.

۱۰. المغازی، ج ۲، ص ۷۱۰.

۱۱. المغازی، ج ۳، ص ۹۰۲.

۱۲. المغازی، ج ۳، ص ۹۹۶؛ امتاع الاسماع، ج ۲، ص ۵۱.

۱۳. السیره النبویه، ج ۲، ص ۶۰۱؛ سبل الهدی، ج ۸، ص ۴۵۰.

شکست؛ ولی توانست به طور مستقیم در قتل مسیلمه شرکت کند.^۲

در زمان وفات ابودجانة اختلاف نظر است. برخی او را از شهیدان نبرد یمامه^۳ به سال ۱۲ق. دانسته‌اند. بعضی از مأموریت وی برای جمع‌آوری خمس سرزمین‌های فتح شده در دوره عمر^۴ و حضورش در قادسیه^۵ و نیز صفین به سال ۳۶-۳۷ق. و شهادتش در این نبرد در رکاب امام علی^۶ یاد کرده‌اند. ابن حجر به نقل از ابن اعثم و دیگران، سَمَاک انصاری را که در جنگ قادسیه و نیز در جنگ صفین در رکاب حضرت علی^۷ بوده، کسی جز ابودجانة دانسته است.^۸

بر پایه روایتی، وی مانند سلمان، مقداد و مالک اشتر از کسانی است که در رکاب حضرت ولی عصر^۹ قیام می‌کند و ایشان وی را به فرمانروایی کشوری منصوب می‌نماید.^۹

بر پایه گزارش ابن سعد، تنها فرزند وی خالد است که مادرش آمنه بنت عمرو بوده است و او را از یاران امیرمؤمنان علی^{۱۰} شمرده‌اند. نوادگان خالد تا سده سوم در مدینه و بغداد بودند.^{۱۱} از ابودجانة حرزی معروف نیز نقل شده است^{۱۲}؛ هر چند در انتساب آن به وی تشکیک شده و بعضی آن را ضعیف دانسته‌اند.^{۱۳}

◀ منابع

الارشاد: المفید (م. ۴۱۳ق.)، به کوشش آل البيت^{۱۴}، بیروت، دار المفید، ۱۴۱۴ق؛ الاستیعاب: ابن عبدالبر (م. ۴۶۳ق.)، به کوشش البجاوی، بیروت، دار الجیل، ۱۴۱۲ق؛ اسد الغابه: ابن اثیر علی بن محمد الجزری (م. ۶۳۰ق.)، بیروت، دار الکتب العربی؛ الاصابه: ابن حجر العسقلانی (م. ۸۵۲ق.)، به کوشش علی محمد و دیگران، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۵ق؛ اعلام السوری: الطبرسی (م. ۵۴۸ق.)، قم، آل البيت^{۱۵}، ۱۴۱۷ق؛ اعیان الشیعه: سید محسن الامین (م. ۱۳۷۱ق.)، به کوشش حسن الامین، بیروت، دار التعارف؛ امتاع الاسماع: المقریزی (م. ۸۴۵ق.)، به کوشش محمد عبدالحمید، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۲۰ق؛ انساب الاشراف: البلاذری

۱. الاستیعاب، ج ۲، ص ۶۵۱؛ اسد الغابه، ج ۲، ص ۳۵۳؛ تاریخ الاسلام، ج ۳، ص ۷۰-۷۱.
۲. الطبقات، ج ۳، ص ۴۲۰؛ تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۱۳۰؛ اسد الغابه، ج ۲، ص ۳۵۳.
۳. سیر اعلام النبلاء، ج ۱، ص ۲۴۴.
۴. الطبقات، ج ۳، ص ۴۲۰.
۵. البداية و النهایه، ج ۷، ص ۱۳۷.
۶. الاصابه، ج ۳، ص ۱۴۶-۱۴۷.
۷. الاستیعاب، ج ۲، ص ۶۵۲؛ الكامل، ج ۲، ص ۳۶۶؛ البداية و النهایه، ج ۶، ص ۳۷۱.
۸. الاصابه، ج ۳، ص ۱۴۶.
۹. الارشاد، ج ۲، ص ۳۸۶؛ اعلام السوری باعلام الهدی، ج ۲، ص ۲۹۲؛ اعیان الشیعه، ج ۷، ص ۳۱۸-۳۱۹.

۱۰. اسد الغابه، ج ۲، ص ۳۵۳؛ الاصابه، ج ۳، ص ۱۴۶؛ اعیان الشیعه، ج ۷، ص ۳۱۸.
۱۱. الطبقات، ج ۳، ص ۴۱۹-۴۲۰؛ تاریخ الاسلام، ج ۳، ص ۷۰.
۱۲. دلائل النبوه، ج ۷، ص ۱۱۸؛ بخار الانوار، ج ۹۱، ص ۲۲۰.
۱۳. الاستیعاب، ج ۲، ص ۶۵۲؛ اسد الغابه، ج ۲، ص ۳۵۳؛ البداية و النهایه، ج ۶، ص ۳۷۱.

النهضة المصرية، ۱۹۵۶م؛ الكامل فى التاريخ: ابن اثير على بن محمد الجزرى (م. ۳۰ق)، بیروت، دار صادر، ۱۳۸۵ق؛ معجم البلدان: یاقوت الحموى (م. ۶۲۶ق)، بیروت، دار صادر، ۱۹۹۵م؛ المعجم الكبير: الطبرانى (م. ۳۶۰ق)، به كوشش حمدى عبدالمجيد، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۵ق؛ المغازی: الواقدى (م. ۲۰۷ق)، به كوشش مارسدن جونز، بیروت، اعلمی، ۱۴۰۹ق؛ المنتظم: ابن جوزى (م. ۵۹۷ق)، به كوشش محمد عبدالقادر و دیگران، بیروت، دار الكتب العلمیه، ۱۴۱۲ق؛ الوافى بالوفیات: الصفدى (م. ۷۶۴ق)، به كوشش الارنؤوط و تركى مصطفى، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۲۰ق؛ وفاء الوفاء: السمهودى (م. ۹۱۱ق)، بیروت، دار الكتب العلمیه، ۲۰۰۶م.

سید محمد مهدى حسین پور

ابوذر غفاری: از نخستین مسلمانان و

جانشین پیامبر ﷺ در برخی غزوها

جندب / بُریر بن جُنادة بن كُعب بن صُعب، معروف به ابوذر غفاری^۱ از صحابه بزرگ رسول خدا ﷺ^۲ از قبیله بنی غفار* بود. بنی غفار از تیره بنی کنانه از عرب عدنانی و ساکنان اطراف مکه بودند^۳ که در فتح مکه با

(م. ۲۷۹ق)، به كوشش زكار، بیروت، دار الفكر، ۱۴۱۷ق؛ بحار الانوار: المجلسى (م. ۱۱۰ق)، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق؛ البداية و النهاية: ابن كثير (م. ۷۷۴ق)، به كوشش على شیری، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۸ق؛ تاریخ الاسلام و وفیات المشاهیر: الذهبی (م. ۷۴۸ق)، به كوشش عمر عبدالسلام، بیروت، دار الكتاب العربی، ۱۴۱۰ق؛ تاریخ طبری (تاریخ الامم و الملوك): الطبری (م. ۳۱۰ق)، به كوشش گروهی از علما، بیروت، اعلمی، ۱۴۰۳ق؛ تاریخ الیعقوبی: احمد بن یعقوب (م. ۲۹۲ق)، بیروت، دار صادر، ۱۴۱۵ق؛ التبیان: الطوسی (م. ۴۶۰ق)، به كوشش العاملی، بیروت، دار احیاء التراث العربی؛ جمهرة انساب العرب: ابن حزم (م. ۴۵۶ق)، به كوشش گروهی از علما، بیروت، دار الكتب العلمیه، ۱۴۱۸ق؛ دلائل النبوه: البیهقی (م. ۴۵۸ق)، به كوشش عبدالمعطی، بیروت، دار الكتب العلمیه، ۱۴۰۵ق؛ سبیل الهدی: محمد بن یوسف الصالحی (م. ۹۴۲ق)، به كوشش عادل احمد و على محمد، بیروت، دار الكتب العلمیه، ۱۴۱۴ق؛ سیر اعلام النبلاء: الذهبی (م. ۷۴۸ق)، به كوشش گروهی از محققان، بیروت، الرساله، ۱۴۱۳ق؛ السیره النبویه: ابن هشام (م. ۲۱۳-۸ق)، به كوشش السقاء و دیگران، بیروت، المكتبة العلمیه؛ شرف النبى: ابوسعید واعظ خرگوشی (م. ۴۰۶ق)، به كوشش روشن، بابک، ۱۳۶۱ش؛ صحیح مسلم بشرح النووی: النووی (م. ۶۷۶ق)، بیروت، دار الكتاب العربی، ۱۴۰۷ق؛ الطبقات الكبرى: ابن سعد (م. ۲۳۰ق)، به كوشش محمد عبدالقادر، بیروت، دار الكتب العلمیه، ۱۴۱۸ق؛ عیون الاثر: ابن سید الناس (م. ۷۳۴ق)، بیروت، دار القلم، ۱۴۱۴ق؛ فتوح البلدان: البلاذری (م. ۲۷۹ق)، به كوشش صلاح الدین، قاهره،

۱. الطبقات، ج ۴، ص ۱۶۵-۱۶۶؛ الاستیعاب، ج ۱، ص ۲۵۲.

۲. المعجم الكبير، ج ۲، ص ۱۴۷.

۳. جمهرة انساب العرب، ص ۴۶۶؛ معجم قبائل العرب، ج ۳،